

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Олег Володимирович Родний

Доктор філософських наук,
професор кафедри зарубіжної літератури,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49000, Україна

E-mail: olegrodlit@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0159-669X>

УДК 130.1

Oleh Rodnyi

Doctor of Philosophy,
Associate Professor of Department of
Foreign Literature,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ТЕОРІЇ КОМІЧНОГО

Received 15 April 2022; revised 19 May 2022; accepted 30 May 2022

DOI: 10.15421/352204

Анотація

У статті розглядаються основні теорії сміху, їхня класифікація. Показано еволюцію філософської думки в осмисленні феномену сміху. Розглядаються три види теорій комічного - переваги, розрядки і протиріччя (О.Сичов) – у філософській рефлексії від античності до сьогодення.

Ключові слова: *сміх, комічне, теорія, філософія, еволюція, функції сміху.*

Philosophical discourse of Comic theory

Abstract

Laughter is an aesthetic and philosophical phenomenon that is a part of the cultural paradigm and performs the most important social functions in it. But what is laughter in a philosophical perspective? How does science explain this phenomenon? The article is devoted to these issues.

Even in antiquity, active attempts were made to define the essence of the comic. Aristotle, Plato, Quintilian laid the foundation of the philosophical approach to this ambiguous feature of human existence.

The author of the article is based on the classification of theories of laughter made by A. Sychev. The scientist identifies the following types of comic theory: advantages, discharges and contradictions. The article consistently shows the role of philosophical thought in the knowledge of comic theory.

The theory of superiority is characteristic of the philosophy of Thomas Hobbes, who believed that laughter is based on a sense of superiority over another person. Immanuel Kant developed the theory of laughter, which belongs to the category of discharge. His famous formula: laughter is an affect from the sudden transformation of intense anticipation into nothing. The proponent of the theory of contradiction, Georg Hegel, sees in laughter "something insignificant in itself", imaginary substantiality, and the decaying moment of the transition of the claim to being into its opposite.

Modern researchers of comics and laughter (M. Bakhtin, A.Sychev, L.Karasev, M.Ryumina, D.Likhachev, etc.) reveal such features as ambivalence, virtuality, the measure of evil, etc.

Throughout the development of philosophical thought, the problem of the nature and peculiarities of laughter has aroused the undiminished interest of scientists. Despite the divergence of approaches to solving the problem of laughter, we can note the general: comic can be seen as a specific type of human spiritual activity to understand the phenomena of the world, distinguish truth from error or falsehood and, ultimately, to create a meaningful worldview.

Key words: *laughter, comic, theory, philosophy, evolution, laughter's functions.*

Постановка проблеми.

Комічне, сміх, сміхова культура – ці концепти здавна привертають увагу ведучих філософів, психологів, культурологів, літературознавців. Однак скільки-небудь вичерпного визначення сміху дотепер не знайдено. «Великі мислителі, починаючи з Аристотеля,

бралися за це не таке вже й важке завдання, – вказував А.Бергсон, – а воно все не піддається, виривається, вислизає і знову встає як зухвалий виклик, що кидається філософській думці» [Бергсон 1992].

У той же час сутність сміху як предмета теоретичної рефлексії повною мірою вияв-

ляється тільки на тлі порівняльного аналізу класичних теорій, що відбивають культурні основи і цінності різних епох, їхню символіку і світоглядні підстави. Теоріями сміху, комічного в різний час займалися Р.Декарт, Т.Гоббс, І.Кант, З.Фрейд, А.Бергсон, М.Бахтін, Д.Ліхачов і багато інших учених першої величини. З другої половини ХХ ст. почався масований «штурм» теоретичного осмислення комічного з філософської, естетичної, соціологічної, літературознавчої позицій. На жаль, левина частина цих досліджень відноситься до області західноєвропейської й американської наукової думки. В українській же сучасній філософії проблема сміху знаходиться на периферії наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень.

Найбільш впливова з новітніх теорій сміху запропонована Л.Карасьовим, котрий на рубежі 80-90-х років опублікував ряд нарисів, об'єднаних потім у книгу «Філософія сміху» [Карасєв 1996].

Сміх, як і гнів або лють, є реакцією на зло, але реакцією парадоксальною і суперечливою. Те, що повинно бути піддано осудові і запереченню, у сміху викликає радість. У подібній неадекватності сміху часто вбачається етична ущербність і безсумнівний зв'язок зі злом, що яскраво виявляється, наприклад, в епоху середньовіччя з її агеластикою. Такий погляд на сміх, на думку Карасьова, буде зайво поверхневим: сміх дійсно відбиває зло, але ніколи не є його причиною. До розуміння цього підводить той факт, що сміх є відображенням не на всього зла, а яскраво вираженої визначеної його міри, тієї, котра в дефініції Аристотеля була визначена як «якась безболісна помилка». «Безболісність», безпека міри зла має на увазі можливість його *подолання*. Сміх, відбиваючи зло у своєму дзеркалі, указує на цю можливість, усвідомлення якої і виражається в радості.

Досить оригінально Карасьов вирішує проблему антитези сміху. З усіх людських почуттів він зупиняється на *соромі*, міркуючи, що опозиція сміху повинна бути не менш парадоксальною і багатозначною, чим сам сміх. Сором відповідає цим вимогам: він, як і сміх, існує одночасно й у тілесному і почуттєвому,

в етичному і естетичному проявах; він, як і сміх, народжується раптово, підкоряючи людини своїй волі.

Під іншим, культурно-естетичним кутом розглядає проблему сміху М.Рюміна в роботах «Таємниця сміху або естетика комічного» (1998) і «Естетика сміху. Сміх як віртуальна реальність» (2003).

Для виникнення комічного, на думку Рюміної, необхідно три мотиви: протиріччя, гри і видимості. *Протиріччя* розуміється в онтологічному, гегелівському змісті – як хибність, невідповідність явища своїм субстанціональним основам, що веде до його саморуйнування. *Гра* розглядається як специфічне суміщення реальне й умовного, де сполучається задоволення, вільне самовираження і розрядка напруги. *Видимість*, у свою чергу, є явище, у якому сутність відображається не адекватно, а перекручено [Рюміна 2003].

Центральним для теорії Рюміної є саме поняття видимості. Власне комічне визначається нею як «*процес подвоєння видимості та її знищення*» [Рюміна 1998]. Перша видимість об'єктивна за природою і ховає неадекватність сутності його прояви. Друга видимість суб'єктивна, ілюзорна і заснована на спробі сховати першу видимість, додати собі вид істотного. Подане наочна невідповідність між суб'єктивною й об'єктивною видимістю і народжує комізм.

Мета даної роботи полягає в науковому огляді основних теорій сміху, розкритті їхньої еволюції.

Виклад основного матеріалу.

Перші теорії комічного з'явилися ще в античному мирі. Найбільш значні з них представлені в роботах Платона, Аристотеля та їхніх римських послідовників – Цицерона і Квінтіліана. У науковому погляді на сміх античних дослідників можна виділити дві протилежні точки зору. Перша з них, представлена Демокритом, Аристофаном, Лукіаном, трактує сміх як цілісний світогляд, що доповнює серйозний погляд на світ. У дусі древніх традицій сміхової вільності комічне, у їхній інтерпретації, виставляє на загальний огляд недосконалість світу і призиває до його зміни. Друга лінія, представлена Платоном, Арис-

тотелем, Цицероном, Квінтиліаном, трактує сміх у більш раціональному ключі. Вони бачать сутність комізму в «безболісній помилці», «небридко поданому безобразним», намагаючись обмежити сміх виключно сферою відпочинку і розваги. Але обидві традиції сходяться у визнанні значущості ролі сміху в суспільному житті, однак, у силу різних соціальних переваг, або вітають його соціально-критичну спрямованість (Демокрит, Аристофан, Лукіан як прихильники демократії), або побоюються його деструктивної ролі (Платон, Аристотель та інші як поборники строгого ієрархічного устрою).

Теорії сміху, розроблені в часи античності, не були доповнені ні в період середньовіччя, ні в епоху Відродження. Однак, починаючи з XVII століття, сміх знову знаходиться у фокусі дослідження: про нього згадують Р.Декарт, Ф.Бекон, Т.Гоббс та ін. У нову якість теорія сміху переходить у німецькій класичній філософії, насамперед, у І.Канта і Г.Гегеля. До кінця XIX століття проблемами сміху близько займається іраціоналістична філософія – А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, А.Бергсон, З.Фрейд.

Запропоновані дослідниками XVII-XX століть концепції комічного можуть бути чітко класифіковані тільки за об'єктивними характеристиками – розумінню конкретної причини сміху. Однак проблема класифікації сміху залишається однією з актуальних у сучасній науці. Одні класифікації відрізняються громіздкістю (так, дослідник середини XX ст. О.Лук виділяє біля двадцяти видів сміху), інші – компіляцією вже існуючих теорій, треті – розпливчастістю визначень.

Нам представляється плідною класифікація сучасного дослідника О.Сичова, який виділяє три основні теорії сміху: *теорію переваги*, *теорію розрядки* і *теорію протиріччя* [Сычов 2004].

Творцем найбільш впливової після античності концепції сміху – **теорії переваги** – є Томас Гоббс (1588-1679). Свої міркування з цього приводу він представив у трактаті «Левіафан», а також у роботах «Про людську природу» і «Основи філософії». У визначенні Гоббса особливо важливо відзначити, що джерела смішного він бачить у *суб'єктивних*

переживаннях людини. Можна сказати, що в Гоббса здійснюється рішучий поворот теорії від об'єкта сміху до самій особистості, яка сміється. Зазначимо, що подібний поворот до особистості в цілому відповідає духу філософії XVII століття.

Гоббс першим представив повну і найбільш цільну суб'єктивістську концепцію комічного, котра мала і має безліч послідовників і дотепер представляє одну з магістральних ліній у дослідженні сміху.

Центральним моментом концепції Гоббса є теза про *почуття переваги*, що лежить в основі сміху. «Пристрасть сміху є ні що інше, як раптове почуття марнославства, що виникає в нас під впливом несподіваного уявлення про якісь наші особисті переваги та порівняння останніх зі слабкостями, які ми помічаємо в даний момент в інших людях або які нам самим були властиві у минулий час», – вважав Гоббс [Гоббс 1991].

З іншого боку, у деяких випадках принцип переваги виявляється недостатнім для опису багатьох проявів сміху. Так, сміх, зв'язаний з тілесною радістю, принципово безоб'єктний і не має на увазі ніякого марнославства. Карнавальний сміх, спрямований на самих, які сміються, не має нічого загального з «раптовою славою»; те ж стосується ритуального сміху на весіллях, святах врожаю, ініціаціях та ін.

Основоположник німецької класичної філософії Імануїл Кант (1724-1804) розробив підхід до сміху, що значно відрізняється від концепції Гоббса – **теорію розрядки**.

Власне сміх Кант розглядає в «Критиці здібності судження», де дає наступне його визначення: «Сміх є афектом від раптового перетворення напруженого очікування в ніщо» [Кант 1966].

В об'єкті сміху Кант вважає якусь *безглуздість*: «У всьому, що викликає веселий нестримний сміх, має бути щось безглузде (у чому, отже, розум сам по собі не може знаходити жодного задоволення)» [Кант 1966].

Кант виводить смішне з «гри думок». Щиросердечне хвилювання викликається коливанням напруги і розслаблення. Для одержання задоволення від смішного важливо те, що за допомогою «гри думок» відбувається

затримка в руйнуванні ілюзії суб'єкта щодо об'єкта. Вирішення напруженого стану, викликаного усвідомленням безпеки, приносить полегшення і задоволення, що виражається в сміху або посмішці.

Теорія розрядки докладно розробляється у філософії психоаналізу і заснована на теоретичних викладеннях Зигмунда Фрейда про комічне і дотепності як про звільнення від психологічної напруги і – у широкому плані – від диктату соціальних норм.

Фрейд присвятив проблемі смішного книгу «Дотепність та її відношення до несвідомого». Він розбирає тенденції дотепності, на підставі яких, на його думку, можна виділити два роди гострот: *необразливих* і *тенденційних*. У першому випадку гострота не є спрямованою на що-небудь конкретне, і людина просто одержує задоволення від інтелектуальної гри. Другий випадок більш складний. Тенденційні гостроти, на думку Фрейда, мають своїми, більш складні джерела задоволення і засновані на *сексуальності*, *ворожості* або *святотатстві* [Фрейд 2016].

У тенденційній дотепності, а саме воно викликає сміх, (необразлива дотепність викликає, як правило, посмішку) виявляється специфічне прагнення до руйнування соціальних заборон. Таким чином, функція розрядки є основною соціальною функцією сміху. При цьому, руйнуючи соціальні табу, сміх усе-таки виконує позитивну роль у суспільстві, виступаючи в якості непрямого і, до деякої міри, санкціонованого способу руйнування, на відміну від безпосереднього задоволення відповідних асоціальних бажань.

Альтернативою теорії розрядки, покликаючої остаточно дозволити більшість проблемних питань, є **теорія протиріччя**, що бере свої джерела в онтологічних, аксіологічних, естетичних і риторичних екскурсах античності в область теорії смішного.

Представник теорії протиріччя, Георг Гегель (1770-1831), бачить у сміху «щось у собі незначне», мниму субстанціональність і момент переходу претензії, що розкладається в собі, на буття у свою протилежність. «..Щодо сміху, – пише він, – ми знаємо, що він викликається протиріччям, що безпосередньо

виявляється внаслідок того, що щось одразу перетворюється на свою протилежність, отже на саме себе знищує» [Гегель 1977]. Таким чином, Гегель, як і Кант до нього, бачить у сміху викриття ілюзій, однак основний акцент у нього зміщується від суб'єкта до об'єкта, від гносеології до *онтології* сміху, від суб'єктивної розрядки до об'єктивного протиріччя.

Сміх, відповідно до Гегеля, *очищає суспільство*, насамперед, від віджилих ідей, що намагаються додати собі видимість величі. Так, наприклад, божественне і моральне не можуть бути об'єктами сміху, а лицемірство і зіпсованість, що прикриваються ідеєю святості і моральності, з необхідністю викликають сміх. Сміх здатний плідно боротися навіть з «значними і найглибшими явищами» у суспільному житті, у випадку, якщо вони прямо торкаються соціальних запитів і норми.

Гегель відзначає також, що сплеск комічного відношення до світу (відображений в Аристофана, Лукіана й ін.) відбувається на фоні *епохальних переломів* у житті суспільства.

А.Бергсон, чия концепція сміху відноситься до теорії протиріччя, причину сміху бачить у протиріччі між *гнучкістю й автоматизмом*. Під автоматизмом він розуміє механічність, відсталість, незручність. На подібній незручності засновані практично усі види комізму – від примітивного комізму до суспільно значимих його проявів. В останньому випадку в комізмі повинне бути щось специфічним образом, що зазіхає на життя суспільства, що порушує закони його функціонування. За допомогою сміху суспільство вказує на відсталість характеру, розуму, тіла, тобто на ті випадки, де людина не здатний оперативно переключитися з однієї соціальної ролі на іншу або пристосуватися до обставин, що змінилися. Сміх, таким чином, є особливого роду *суспільним жестом*, що припиняє порушення природного ходу громадського життя, він «повідомляє гнучкість всьому тому, що може залишитися від механічної відсталості на поверхні соціального тіла» [Бергсон 1992]. Основною функцією сміху, таким чином, є функція *соціальної корекції*, і роль, що він грає, спрямована на виправлення й удосконалювання суспільства.

Теорія протиріччя знайшла благодатний ґрунт у російській філософській і естетичній думці ХІХ – ХХ ст. При цьому серед численних теорій комічного простежуються дві основні парадигми. Перша з них, що спирається на російську демократичну критику (В.Белінський, М.Чернишевський, О.Герцен), описує сутність сміху як, насамперед, сатиричну, соціально-критичну, що руйнує. До цієї парадигми, що умовно можна назвати **сатиричною**, відносяться роботи Д.Миколаєва, Л.Єршова, Ю.Борева.

Сутність комічного Белінський вбачає в протиріччі явищ життя із сутністю і призначенням життя. Тут можна виділити два аспекти: *онтологічний* – об'єкт сміху як мнима субстанціональність і *телеологічний* – невідповідність домагань об'єкта сміху і природного і доцільного розвитку життя й історії. Джерелом комізму, таким чином, є саме життя, об'єктивне становище речей. Задача сміху – знайти безглуздість і недоцільність явищ і показати їхню невідповідність зі здоровим глуздом і вимогами справедливості.

Етично і естетично значимий сміх, відповідно до Белінського, оцінює явища, насамперед, *соціальні*. Це, по-перше, явища регресивні, які суперечать об'єктивним законам суспільного розвитку і, по-друге, явища соціально незначущі, але претендують на загальну значимість.

Ціль сміху – виправлення і поліпшення суспільства. Справжня комедія, відповідно до Белінського, «повинна живописати неспроможність життя, повинна бути плодом гіркого обурення, що збуджується приниженням людської гідності, повинна бути сарказмом, а не епіграмою, судорожним сміхом, а не веселою усмішкою, повинна бути написана жовтю, а не розлученою сіллю, словом, обіймати життя у її вищому значенні, тобто в її вічній боротьбі між добром та злом, ненавистю та егоїзмом» [Белінський 1954].

У своїх роботах дослідник середини ХХ ст. Ю.Борев принципово розділяє поняття «смішне» і «комічне», розуміючи під першим усю велику область явищ і ситуацій, що викликають сміх, а під другим – тільки *соціально значиме смішне*. «Не все смішне комічне, хоча

комічне завжди смішно», – пише він [Борев 1977].

На доказі переважно стверджуючих основ сміху засновані роботи іншої парадигми, представленої, насамперед, М.Бахтінім і його послідовниками, наприклад, Д.Ліхачовим, О.Панченком, В.Проппом. Цю парадигму сучасний дослідник О.Сичов називає **амбівалентною**.

М.Бахтін (1895-1975) уплинув як на вітчизняну, так і на західну теорію комічного, сформувавши новий, **амбівалентний** підхід до сміху. До цієї проблеми Бахтін звертається в більшості своїх робіт, але в найбільш повному виді його теорія сміху відбита в праці «Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя і Ренесансу».

Областю дослідження Бахтіна є, насамперед, народно-сміхова культура, що втілює єдиний сміховий аспект світу в переплетенні трьох основних форм свого прояву: свята, словесних сміхових творів і фамільярно-майданної мови.

Святкові, карнавальні форми народного життя, санкціоновані сміхом, протистоять офіційній, церковній і релігійній, культурі. Сміх організує інший світ людського життя, непідцензурний, який підпорядковується своїм специфічним правилам, тобто приналежний до *особливої сфери буття*. «Карнавал не споглядають, – пише Бахтін, – у ньому живуть» [Бахтін 1990]. Існуючи в сфері дії особливих законів *гри і волі*, карнавал тимчасово звільняє праздующих від всіх ієрархічних відносин, соціальних норм і заборон. Карнавальний сміх знижує і піднімає, розвінчує й увінчує, формуючи своєрідну народну утопію «тут і зараз», що нівелює станові і майнові розходження і проголошуючу універсальну рівність.

Історія сміху – це, насамперед історія боротьби з однобічною *серйозністю*, що Бахтін вважає антитезою сміху. Серйозність монотонна і монологічна; у ній чувається погроза або страх, закритість іншим точкам зору і нових починань.

Основною функцією сміху Д.Ліхачов вважає функцію пізнавальну [Ліхачов, Панченко, Поньрко 1984]. Сміх оголює істину,

звільняючи неї від штучних норм, що санкціонують ієрархічну нерівність. Пізнання тут тісно зв'язано з моральністю: сміхова істина асоціюється з утопічною народною *правдою* і соціальною *справедливістю, що зрівнює*.

Формуючи народну утопію, сміх створює особливий світ – мир антикультури, перевернених знакових відносин. Однак цей антикультурний світ – і в цьому складається головна відмінність концепції Ліхачова від концепції Бахтіна – є лише вторинним, тінювим, відбивним світом, що не має втілення в реальній дійсності, будучи лише уявленим розумовим конструктом, не більш ніж прийнятою умовністю. «Цей світ незвичайний – світ недійсний. Він підкреслено вигаданий» [Лихачов, Панченко, Поньрко 1984].

Висновки.

Таким чином, на всьому протязі розвитку

філософської думки проблема природи й особливостей сміху викликала неослабний інтерес учених. При всьому розходженні підходів до дозволу проблеми сміху можна відзначити загальне: комічне можна розглядати як специфічний вид духовної діяльності людини по збагненню явищ навколишнього світу, відмежування істини від омани або неправди і, у кінцевому рахунку, по створенню значимого світоглядного цілого.

У даній статті ми торкнулися загальних питань комічного, реалізовані у філософських теоріях сміху. Однак у вітчизняній науці залишається безліч питань, що вимагають розгляду: особливості комічного в українській культурі, співвідношення західноєвропейських і українських кодів комічного, еволюція образного поля комічного, соціальні функції сміху та ін.

Бібліографічні посилання

- Бахтин, М.М. (1990). *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. М.
Белинский, В.Г. (1954). *Литературные мечтания*, в: *Белинский В.Г. Полн. собр. соч.: В 13т.* М., Т.5.
Бергсон, А. (1992). *Смех*. М.
Борев, Ю.Б. (1977). *Эстетика: в 2т.* Смоленск, Т.1.
Гегель, Г. (1977). *Энциклопедия философских наук: В 3т.* М., Т.3.
Гоббс, Т. (1991). *О человеческой природе*, в: *Гоббс Т. Соч.: В 2т.* М., Т.2.
Кант, И. (1966). *Критика способности суждения*, в: *Кант И. Собр. соч.: В 6т.* М., Т.5.
Карасёв, Л.В. (1996). *Философия смеха*. М.
Лихачев, Д.С., Панченко А.М., Поньрко Н.В. (1984). *Смех в Древней Руси*. Л.
Рюмина М.Т. (1998). *Тайна смеха или эстетика комического*. М.
Сычев, А.А. (2004). *Смех как социокультурный феномен*. Автореф. дис. ... д-ра филос. н., спец. 24.00.01. Саранск.
Фрейд, З. (2016). *Остроумие и его отношение к бессознательному*. М.

References

- Bakhtyn, M.M. (1990). *Tvorchestvo Fransua Rable y narodnaia kul'tura srednevekov'ia y Renessansa* [The work of Francois Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance]. М.
Belynskyj, V.H. (1954). *Lyteraturnye mechtanyia* [Literary Dreams], in: Belynskyj V.H. Poln. sobr. soch.: V 13t. М, Т.5.
Berhson, A. (1992). *Smekh* [Laugh]. М.
Borev, Yu.B. (1977). *Estetyka* [Aesthetics]: V 2t. Smolensk, Т.1.
Frejd, Z. (2016). *Ostroumye y eho otnoshenye k bessoznatel'nomu* [Wit and its Relation to the Unconscious]. М.
Hehel', H. (1977). *Entsyklopedyia fylosofskykh nauk* [Encyclopedia of Philosophical Sciences]: V 3t. М., Т.3.
Hobbs, T. (1991). *O chelovecheskoj pryrode* [About human nature], in: Hobbs T. Soch.: V 2t. М., Т.2.
Kant, Y. (1966). *Krytyka sposobnosti suzhdenyia*, in [Critique of the Power of Judgment]: Kant Y.Sobr. soch.: V 6t. М., Т.5.
Karas'ov, L.V. (1996). *Fylosofyia smekha* [Philosophy of laughter]. М.
Lykhachev, D.S., Panchenko, A.M. & Ponyrko, N.V. (1984). *Smekh v Drevnej Rusy* [Laughter in Ancient Rus]. Л.
Riumyna, M.T. (1998). *Tajna smekha yly estetyka komycheskoho* [The mystery of laughter or the aesthetics of the comic]. М.
Sychev, A.A. (2004). *Smekh kak sotsyokul'turnyj fenomen* [Laughter as a sociocultural phenomenon]. Avtoref. dys. ... d-ra fylos. n., spets. 24.00.01. Saransk.